

Kalinowska, Barbara

Kapituły i kongregacje w klasztorze ojców Bernardynów w Ostrołęce

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 20, 77-83

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Kalinowska

Kapituły i kongregacje w klasztorze ojców Bernardynów w Ostrołęce

Kapituła prowincjalna była najważniejszym aktem w życiu prowincji zakonu Bernardynów. Kapituły odbywały się dość regularnie w odstępach trzyletnich. Podczas kapituł wybierane były władze prowincji i konwentów, dokonywano przeglądu życia wspólnot i ustawodawstwa, rozpatrywano skargi i przeprowadzano procesy. Zajmowano się sprawą obserwancji klasztornej. Podczas obrad kapituły ustępujący prowincjał składał sprawozdanie z przebiegu wizytacji, jakie przeprowadził podczas swojego urzędowania.

Konwent, w którym miała się odbyć kapituła powinien był stworzyć dla jej uczestników warunki bytowania co najmniej przez cztery-pięć dni, choć były też kapituły trwające kilkanaście dni. Organizacja kapituły była więc poważnym wyzwaniem dla wspólnot zakonnych i ich syndyków. Należy przypuszczać, że najważniejsi rangą kapitularze zajmowali cele w konwencie, pozostałym proponowano inne pomieszczenia klasztorne wszelkiego rodzaju: domy dla służby, oficyny, mielcuchy, spichrze itp.¹ Dlatego też kapituły zwoływane były w dość dobrze prosperujących pod względem ekonomicznym konwentach, jak również dogodnie położonych. Częstokroć o kondycji i ważności konwentu świadczyła liczba odbywanych w nim kapituł. Niestety nie zachowały się źródła mówiące o ekonomicznym i organizacyjnym aspekcie dwóch kapituł ostrołęckich zarówno tej odbywającej się w 1710 roku, jak też tej w 1764 roku. Jak poważny był to wysiłek niech świadczy lista produktów zakupionych na kapitułę z połowy XVIII wieku, a więc w okresie porównywalnym do terminu drugiej kapituły ostrołęckiej, którą przytoczę za Kamilem Kantakiem.² Ilość osób uczestniczących w opisywanej kapitule, służba i miejscowi wynosiła około dwieście, a czas trwania kapituły dwa tygodnie. Otóż zakupiono wówczas: „wina beczek

1 K. Kantak, *Bernardyni polscy 1573-1795-1932*, Lwów 1933, t. 2, s. 442

2 Tamże

6, wodki 1, słodcu na piwo korcy 20, cieląt 16, gęsi 40, kur i kurcząt kop 2, prosiąt 10, słoniny połci 2, karpi poł kopy, , linow kopa, stokwiszu poł kamienia, mąki zytney na chleb korcy 10, grochu korcy 2, kasze perłowej korzec 1, jay kop 30, sera ołęderskiego font. 8, orzechow tureckich, figow etc., herbaty funt 1, imbier tylez, miodu wiśniowek 2, wodki gdanskiey garcy 2, wołow na kuchnię 6, baranow 20, kapłonow kopa 1, kaczek sztuk 30, wieprz 1, zwierzyny co można, szczupakow kopa 1, karasi 4, okoni kop 2, sledzi kopa 1, mąki pszennej korcy 5, kasze iaglaney korcy 2, kasze drobney cwierc, masła fasek 6, sera kop 2, soli korzec 1, cukru ordynaryjnego kamień 1, kaffy połkamienia, pieprzu cwierckamienia, migdałow tylesz (s), rozenkow drobnych y wielkich cwierckamienia, kwiatu goździkow (s), gałek, cynamonu każdego po lot 8, ryżu poł. kam., szafranu lot 6, limony sztuk 20, kaperow font 3, oliwek funt 8, soku limoniowego poł garca, cytryn kopa 1, miodowniku tablic 4, oliwy poł kam., oleju garcy 6, miodu praszego 1 półfascie, octu winnego garcy 3.³

Pierwsza kapituła, jak miała miejsce w konwencie ostrołęckim odbyła się w maju 1710 roku. Istotny jest cały kontekst społeczny, w jakim to ważne dla życia konwentu wydarzenie miało miejsce. Otóż musimy pamiętać, że w tym czasie na Mazowszu i terenach z nim sąsiadujących grasowała zaraza dziesiątkująca ludność. Miasto było wyniszczone trwającymi wojnami, a ludność zubażała i zdziesiątkowana. Z Warszawy do konwentu ostrołęckiego przybyli nowicjusze z mistrzem i razem z innymi zakonnikami udali się do puszczy, aby przetrwać okres trwogi. Kronikarz niestety nie podaje dokładnej daty ich przybycia. Wiadomo jedynie, że wybrany podczas majowej kapituły nowy gwardian ostrołęcki Sebastian Jaczyński padł ofiarą zarazy we wrześniu 1710 roku.

Na początku obrad kapituły wybrany został prowincjał (minister provincialis).⁴ Zgłoszonych zostało czterech kandydatów: Ludwik Gostinię (otrzymał 2 głosy), Pontianus Gawroński (3 głosy), Marianus Gigniewski (15 głosów), Paulinus Kleina (20 głosów). Ten ostatni też został nowym prowincjałem. Kapituła zaakceptowała również ojca Marianusa Gigniewskiego na kustosza kustoszy. Następne wybory miały na celu wyłonienie czteroosobowego składu diffinitorium. Z czternastu zgłoszonych ojców wy-

³ Tamże

⁴ APB, sygn. W-7, s. 131-146

brani zostali Andreas Hailsbergensis, Marianus Karpiński, Angelus Psarski i Walerian Cytacki. 17 maja prowincjał zaproponował na stanowisko sekretarza prowincji ojca Jana Kapistrana Ponieckiego, którego kandydatura została zaakceptowana. Podczas trwania pierwszej sesji wyłoniono przełożonych konwentów poszczególnych kustodii, osiemnastu gwardianów *in Casum*, wśród których znalazł się ostrołęcki kaznodzieja Adalbertus Novilianus, wikariuszy, kaznodziejów różnego rodzaju, spowiedników (*confessarii minialium*), lektorów teologii, magistrów nowicjuszy, lektorów filozofii i innych. Podczas drugiej sesji zostały nadane zaszczytne tytuły zasłużonym zakonnikom. Trzecią sesję zdominowały sprawy ekonomiczne i kwestie przestrzegania Reguły obserwanckiej.

Podczas kapituły ostrołęckiej w 1710 roku, w czasie trwania czwartej sesji, bernardyni powrócili do sprawy fundacji klasztoru w Sokołowie (około 35 km na południe od Przasnysza), którą interesowano się w tym samym czasie co fundacją ostrołęcką, tj. w lutym 1666 roku podczas kongregacji w Łowiczu. Podczas obrad kapituły, 18 maja, Kazimierz Pudłowski sędzia ziemi zakroczymskiej złożył obietnicę fundacji prezydencji. Obradująca w Ostrołęce kapituła przyjęła ją.⁵ Nowo wybrany prowincjał Paulinus Kleina miał przeprowadzić wizję lokalną i załatwić formalności z biskupem płockim Ludwikiem Załuskim. Cała sprawa zakończyła się fiaskiem. Pudłowskiemu chodziło jedynie o pozyskanie bernardyna do prowadzenia kapelanii dworskiej.⁶ Kapituła odbywała się pod patronatem wielkiego darczyńcy klasztoru i syndyka Jana Glinki.

W dniach 12-18 września 1764 roku, w konwencie ostrołęckim, odbyła się druga kapituła prowincji wielkopolskiej pod patronatem syndyka klasztoru Antoniego Glinki podkomorzego ziemi łomżyńskiej.⁷ Bernardyni dysponowali wówczas nieporównywalnie lepszymi warunkami lokalowymi. Wymurowany po pierwszej kapitule budynek klasztorny w większym stopniu mógł zabezpieczyć kwatery przybyłych z oddali zakonników.

14 września podczas obrad czwartej sesji dokonano wyboru definitorium. 15 września zgromadzeni kapitularze wybrali prowincjała. Zgłoszonych zostało sześciu kandydatów: RP Rafael Jackowski, ARP Feliks Krau-

5 Tamże, sygn. W-7, s. 146

6 H. Wyczawski, *Klasztory bernardyńskie*, s. 488

7 APB, sygn. W-8, s. 915

zman – kustosz prowincji, ARP Marian Opowski – kustosz warszawski, ARP Roman Wróblewski – ex minister, ARP Edward Głowicz – lektor i ARP Bonawentura Strzelecki - Diffinitor Aggregati. Czterech pierwszych kandydatów uzyskało po jednym głosie, Głowicz - trzynaście, a Strzelecki dwadzieścia dwa głosy. On też został wybrany prowincjałem, czyli ministrem prowincji wielkopolskiej.⁸ Według Kamila Kantaka był to wybór dość zaskakujący, gdyż wiadomym było, że od dłuższego czasu szykował się na to stanowisko wybitny zakonnik Józef Górski (Gurski), pełniący dotychczas ważne funkcje w strukturach zakonnych. Był lektorem, definityrem, kustoszem prowincji, uczestniczył w kapitule generalnej w Murcii, był również prowincjałem i wikarym prowincji. Wybór Bonawentury Strzeleckiego na kapitule ostrołęckiej był dla ojca Górskiego dużym ciosem.⁹ Podczas kapituły definitorium wybrało gwardianów do poszczególnych konwentów. Podczas sesji w dniu 16 września dokonano wyborów kolejnych przedstawicieli do urzędów zakonnych: gwardianów, wikariuszy, lektorów, spowiedników, lektorów *sacrae theologiae* i gwardianów *in Casu*. Przełożonym klasztoru ostrołęckiego został Ludwik Lewalski. W drugiej części tej sesji wybrani zostali kaznodzieje. 17 września rozpatrywane były wszelkie sprawy rachunkowe i darczyńców. Uczestnicy kapituły wyrazili uznanie dla wspaniałomyślności finansującego kapitułę Antoniego Glinki. Na kapitule ostrołęckiej poruszona została również kwestia duszpasterstwa parafialnego, tzw. kapelanii. Miały być one obejmowane przez bernardynów tylko w przypadkach realnej potrzeby, nie zaś wynikać z wygody zakonników.¹⁰ Na zakończenie kapituły przyznano tytuły wybranym zakonnikom prowincji, np. MVP Marianus Zyllo dostał tytuł Confesari Emeriti, a gwardian Ludwik Lewalski RP Diffinitor Aggregati.

Kapituła jaka miała miejsce w 1764 roku była bardzo ważnym wydarzeniem w życiu klasztoru, który musiał się odpowiednio do niego przygotować. Już w 1763 roku wykonano szereg ważnych remontów obiektów, mając niewątpliwie na względzie przyjęcie w roku następnym najważniejszych przedstawicieli prowincji. W 1763 roku skupiono się na remontach kościoła. Odnowione zostały wszystkie okna. Wybito dodatkowe okno od

⁸ Tamże

⁹ K. Kantak, dz. cyt., t. 2, s. 425-426

¹⁰ APB, sygn. W-8, s. 944

strony północnej w pobliżu małego chóru. Ołtarz św. Franciszka otrzymał polichromię, pozłotę, a na obraz tytularny dano srebrną pozłotę. Polichromię i pozłotę otrzymał również ołtarz Niepokalanego Poczęcia NMP, a znajdujący się w nim obraz srebrną tunikę. Ważną inwestycją było sprowadzenie z Gdańska, sumptem Antoniego Bukowskiego, który wyłożył na to 2933 tyńfów, marmuru na posadzkę do kościoła. W 1763 roku wybudowano również dom dla służby ze wszystkimi wygodami, pokryty dachówką. Kościół i klasztor zaopatrzone w rynny. Wykonano studnię w pobliżu kuchni, za refektarzem.¹¹

W 1764 roku większość prac remontowych koncentrowała się na klasztorze. Wyremontowane zostały wszystkie cele i korytarze klasztorne, wstawiono nowe okna i wyremontowano stare.

Niewątpliwie ważnym momentem w roku obrad kapituły było ukończenie przez wybitnego freskanta brata Walentego Żebrowskiego polichromii zdobiącej wnętrze kościoła pw. św. Antoniego Padewskiego.¹² Być może fakt odbycia kapituły przyspieszył wykończenie ołtarza głównego, który został wzniesiony w 1732 roku. Wszystkie prace związane ze zdobnictwem kościoła i tym podobne finansowane były przez okolicznych szlacheckich darczyńców.

Kapituła 1764 roku była drugą i ostatnią kapitułą, jaka miała miejsce w konwencie ostrołęckim.

W 1856 roku odbyła się w nim tylko kapituła pośrednia (intermedium), zwana też kongregacją lub konwokacją. Kapituły pośrednie zwoływane były między obradami kapituł, które odbywały się w odstępach dość regularnych wynoszących trzy lata.

Konwokacja z 1856 roku odbywała się jednak już w znacznie zmienionej sytuacji politycznej, w warunkach jakie stwarzało klasztorom ustawodawstwo Królestwa Polskiego.

Według dekretu królewskiego z 17 marca 1817 roku zakony powinny mieć zezwolenie władz na urządzenie kapituł. Nie respektowały go jednak w pełni i nie zwracały się o pozwolenia na zwołanie kapituł, a jedynie informowały, za pośrednictwem biskupa, Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, o miejscu odbycia kapituły, wyborach

11 Tamże, sygn. W-55, s. 39-40

12 Tamże, s. 40

gwardianów konwentów i zmianach miejsca pobytu zakonników.¹³

W 1844 roku Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych zastrzyła jednak politykę względem zakonów, nakazując biskupom dopilnowanie, aby zakony nie zwoływały kapituł bez zgody rządu i nie podejmowały na nich uchwał i translokacji zakonników. W odpowiedzi biskupi Królestwa złożyli protest na decyzje władz. Wśród sześciu biskupów, którzy podpisali memoriał znalazł się biskup płocki Franciszek Pawłowski (ordynariusz 1836-1852). Mimo pewnej odwilży, trwającej blisko trzydzieści lat, nadszedł okres, po 1845 roku, kiedy władze rządowe zaczęły baczej przyglądać się poczynaniom klasztorów i - jak twierdzi Hieronim Wyczawski - prowincjałowie respektowali wymagania rządu odnośnie pozwoleń na ważniejsze ich czynności administracyjne.¹⁴ Zawsze jednak w ich kontaktach z władzami rządowymi pośredniczył administrator diecezji, czyli biskup.

Jak wyglądało to w praktyce, podam na przykładzie konwokacji (zwanej też kongregacją), jaka miała miejsce w Ostrołęce 3 maja 1856 roku.¹⁵ Kongregacja odbyła się pod patronatem Józefa Junoszy Rzeszotarskiego proboszcza w Baranowie.¹⁶

7 lutego 1856 roku prowincjał wielkopolski Tadeusz Lange, stosując się do polecenia administratora diecezji płockiej z 23 lipca 1853 roku, oparte na Reskrypcie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z 1853 roku, poinformował biskupa o zamiarze odbycia konwokacji w Ostrołęce, na którą mieli przybyć przełożeni konwentów i rada prowincji z prowincjałem na czele. Biskup 1 marca donosił o tym zamiarze Komisji Rządowej. Komisja Rządowa za pośrednictwem administratora diecezji oznajmiła, że zgadza się na odbycie konwokacji i oczekuje raportu z jej obrad. 9 maja prowincjał poinformował biskupa o odbyciu obrad i przesłał raport o zmianach, jakie zaszły na stanowiskach przełożonych konwentów.

13 H. Wyczawski, *Bernardyni polscy*, Kalwaria Zebrzydowska 1992, t. 3, s. 142

14 Tamże

15 ADP1, sygn. 18/431 Akta ogólnych rozporządzeń dot. zakonów męskich. 1853-1868

16 Muzeum kultury Kurpiowskiej, sygn. MKK/HA/833. Series Patrum ac Fratrum Almae Provinciae Sanctae Mariae Angelorum, ordinis Minorum, Scti Patris Francisci, Regularis Observantiae post Inter-medium Capitulum Munificentia Per Illustris ac Reverendii Domini Josephi junosza Rzeszotarski, Curati in Baranowo, sub praesidentia A.Rndi Patris Thaddaei lange L:J:D:H, Delegati Generalis. Die 3 Maji 18[5]6 [...]

Raport ten został odesłany przez biskupa w dniu 8 maja 1856 roku. Z dalszej korespondencji dowiadujemy się, że Komisja Rządowa nie miała zastrzeżeń co do wyborów przełożonych, domagała się jednak więcej informacji o trzech nowo wybranych gwardianach: Dezyderiuszu Kolczyńskim, który został przełożonym konwentu w Przasnyszu, wcześniej, od 1851 roku, był przełożonym i kustoszem w Warszawie, Wojciechu Skupieńskim, który od 1852 roku był kaznodzieją niedzielnym w klasztorze warszawskim, a w Ostrołęce został wybrany na gwardiana w Widawie oraz Jakubie Kotec-kim, nowo wybranym gwardianie w Strzegocinie, wcześniej, od 1848 roku, kaznodziei niedzielnym i świątecznym w Skępem.¹⁷

¹⁷ ADPł, sygn. 18/431, Akta rozporządzeń...